

L'acompanyament a les persones en situacions d'exclusió social o vulnerabilitat

GRAUS D'EDUCACIÓ SOCIAL I PEDAGOGIA EN MATÈRIA D'ACCIÓ SOCIOEDUCATIVA PER A LA INCLUSIÓ SOCIAL

Julio Rodríguez Rodríguez
Ainoa Mateos Inchaurreondo
Nuria Fuentes-Peláez

Índex

Les imatges que apareixen en aquest document procedeixen del banc d'imatges de Pixabay, una comunitat dinàmica de persones creatives que comparteixen imatges i vídeos sense drets d'autoria. Tots els continguts es publiquen sota la Llicència Pixabay <https://pixabay.com/es/>

Acompanyar (delimitació conceptual i orígens)

Eixos en el procés d'acompanyament

La representació de l'altra (persona)

Per a reflexionar i debatre

Estratègies en l'acompanyament socioeducatiu

L'impacte emocional de la professió

Competències professionals

Valoració de les persones usuàries

ACOMPANYAR és...

En català, la paraula “acompanyar” pot tenir com a significats:

- ✓ Ajuntar-se amb una altra persona per fer el que ella fa
- ✓ Escoltar, fer costat, guiar
- ✓ Prendre part en l’acompanyament a una persona
- ✓ Afegir quelcom a alguna cosa considerada principal
- ✓ Ajudar al moviment, guiant, sostenint...

(Institut d’Estudis Catalans, 2020)

Planella (2008) creu que el terme en realitat és un calaix de sastre que abasta formes diverses d'entendre, comprendre i treballar amb persones, tot incidint en el fet de la proximitat com quelcom rellevant.

Direcció	←————→	Guia
Jerarquia	←————→	Reciprocitat
Control	←————→	Apoderament
Desigualtat	←————→	Igualtat
Dependència	←————→	Autonomia

Espectre d'estils d'acompanyament de Gay i Sttephenen, 1998, citat per Planella, 2008)

Tanmateix, no es tracta d'un concepte totalment innovador, encara que el que el fa rellevant és l'ús que se'n fa del mateix, i la càrrega valorativa positiva que afegeix al treball amb persones

ACOMPANYAMENT en ACCIÓ SOCIOEDUCATIVA

“El acompañamiento **es una metodología** para trabajar la relación social y educativa, que implica el **proceso** de incorporación social con personas en situación de vulnerabilidad o exclusión. Es una forma de trabajar **utilizando los recursos, métodos y técnicas**, desde un **pluralismo metodológico**, con la finalidad de facilitar el desarrollo personal y la promoción de la autonomía del sujeto en un proceso de cambio. Es una forma de entender la **relación entre profesional y persona atendida**, en una relación **horizontal**, donde el profesional se sitúa en una posición de ayuda, orientación, apoyo y no de control” (Raya i Hernández, 2014, p. 145)

Eixos en el procés d'acompanyament

01

La imatge que
tenim/construïm
de la persona

02

La forma en què
acompanyem
l'altra persona

03

L'aprenentatge
generat en el
procés
d'acompanyament

Fuentes-Peláez , N. i Mateos , A. (2016). *Framework of accompaniment*. http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/96888/1/The%20kaleidoscopic%20view_V2_def.pdf
Fuentes Peláez, N.; Mateos, A.; Pastor, C.; Balsells, M.A.; Urrea, A.; Molina, M.C.; Ciurana, A.; Vaquero Tió, E.; Pérez, S.; March, L.; Baldero, A.; Cima, R.; Sità, C.; Alga, M.L.;
Migliavacca, E.; Cojocar, D.; Cojocar, S.; Galbin, A.; Belcescu, M.; Trofin, S.; Zagan, I.O.; Doucet Dahlgren, A.M.; De Mingo Izquierdo, A.; Etchart, M.; Bareille, M.; James,
L. (2019). *El proceso de acompañamiento en situaciones de vulnerabilidad en el periodo perinatal*. Barcelona: Kit-Book. <http://hdl.handle.net/2445/128502>

01. Quina visió/imatge tenim de la persona que acompanyem?

- Dimensió **corporal**: Tenim un cos i som el nostre cos
- Dimensió **intel·lectual**: La possibilitat d'actuar de forma intencional, de pensar racionalment i d'adaptar-se a l'entorn
- Dimensió **emocional**: Donen significació a l'experiència humana
- Dimensió **social o relacional**: L'ésser humà és una entitat social, que viu en la relació amb les altres persones
- Dimensió **espiritual**: Relacionada amb el sentit de la nostra vida, els valors, les creences...

01. Quina visió/imatge tenim de la persona que acompanya (l'educador o educadora)?

“el acompanyant com a educador (o el educador com a acompanyant) és una **persona adulta que contribueix amb les seves competències i bagatge experiencial** al itinerari de creixement personal i social de les persones i grups en el procés educatiu” (García-Pérez i Mendía, 2015).

García-Pérez, A. i Mendía, R. (2015). Acompanyament educatiu: el rol del educador en el aprenentatge i servei solidari. *Profesorado. Revista de currículum y formación del profesorado*, 19(1), 42-58. <https://www.ugr.es/~recfpro/rev191ART3.pdf>

02. De quina forma acompanyem a l'altra persona?

“acompañar es fundamentalmente la acción de caminar al lado de una persona, compartiendo alguna parte de su vida itinerante. **No se trata** de ninguna manera de ejercer de vigilantes para impedir las equivocaciones del camino. **Tampoco se trata de** ejercer de protectores para evitar la aparición de riesgos en el recorrido. El que acompaña **no es** una especie de profesional **prescriptor de recetas y remedios** para las equivocaciones. **Acompañar siempre será, de maneras diversas,** compartir el pan en el camino (del latín: *ad cum panis*). **Siempre será,** sin embargo, una parte de su camino y **adoptando la proximidad adecuada,** sin ahogar y sin hacer sentir el abandono” (Alonso i Funes, 2008, p. 30)

Alonso, I. i Funes, J. (2008). El acompañamiento social en los recursos socioeducativos. *Educación Social*, 42, 28-46.

<http://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/download/165627/374974>

02. De quina forma acompanyem a l'altra persona?

“Cualquier relación socioeducativa en la que un profesional de la sociocultura interviene con un sujeto, sea individual o colectivo, es una **relación comunicativa**. Eso quiere decir que, en la relación socioeducativa, se ponen en juego todos los mecanismos y procesos que posibilitan y regulan cualquier comunicación. Los pedagogos sociales necesitamos conocer en profundidad dichos procesos porque es a través de ellos como vamos a poder llevar a las personas, grupos o comunidades con los que trabajamos a actuar sobre si mismos para mejorar sus formas de ser y de estar en el mundo” (Úcar, 2016).

03. L'aprenentatge generat en el procés d'acompanyament?

“Un concepto de estas características difícilmente puede ser enseñado en los procesos de formación inicial de los profesionales; es algo que hay que experimentar en primera persona. Solo voy a poder saber hasta dónde debo implicarme en la relación socioeducativa con una persona o un grupo, implicándome con ellos y conociendo y sintiendo los resultados y efectos de dicha implicación en mí mismo y en ellos” (Úcar, 2016).

Com a “conclusió”...

“Nadie puede empoderar* a nadie. Los educadores pueden acompañar, facilitar, enseñar y ayudar, pero solamente siendo el sujeto de la acción es posible acceder de manera plena a los resultados y consecuencias derivados de la misma, sean del tipo que sean” (Úcar, 2016).

Apoderament (*empowerment*) és un procés d'autodeterminació cultural en què les persones i els grups socials cerquem la manera d'obtenir els recursos materials i immaterials per participar en la presa de decisions en relació amb aquelles qüestions que afecten la seva vida, sent aquesta participació en la mateixa qualitat i situació d'igualtat que aquells que ostenten el poder. Va més enllà de l'autonomia (personal) (Úcar, 2016).

Estratègies en l'acompanyament socioeducatiu

Oblidem les etiquetes

Descobrir l'altre com a persona

Mirada centrada en la persona

APRENDRE A ESCOLTAR (sortir del nostre rol per rebre l'altra persona en la seva globalitat)

APRENDRE A MIRAR (creure en les potencialitats)

DEIXAR-SE TRANSFORMAR PER L'ALTRA PERSONA (obrir-se a una relació recíproca, fer-se present, i reconèixer els propis límits)

Estratègies en l'acompanyament socioeducatiu

Els camins de l'acompanyament

Es recolza en les capacitats de les persones (mirada positiva)

La idea de procés (des de X fins a Y)

Fugir de la linealitat del procés (“des de X” “fins a Y”)

Promovent la responsabilització i implicació de les persones participants

Evitant la dependència (caminant cap a l'apoderament i l'autonomia)

Els camins de l'acompanyament

El partenariado (de l'anglès *partner*) com a forma d'acompanyament per part de la persona professional (“actuar amb” versus “actuar sobre”)

Un acompanyament on la persona del professional guia, acompanya, des de la proximitat, fent:

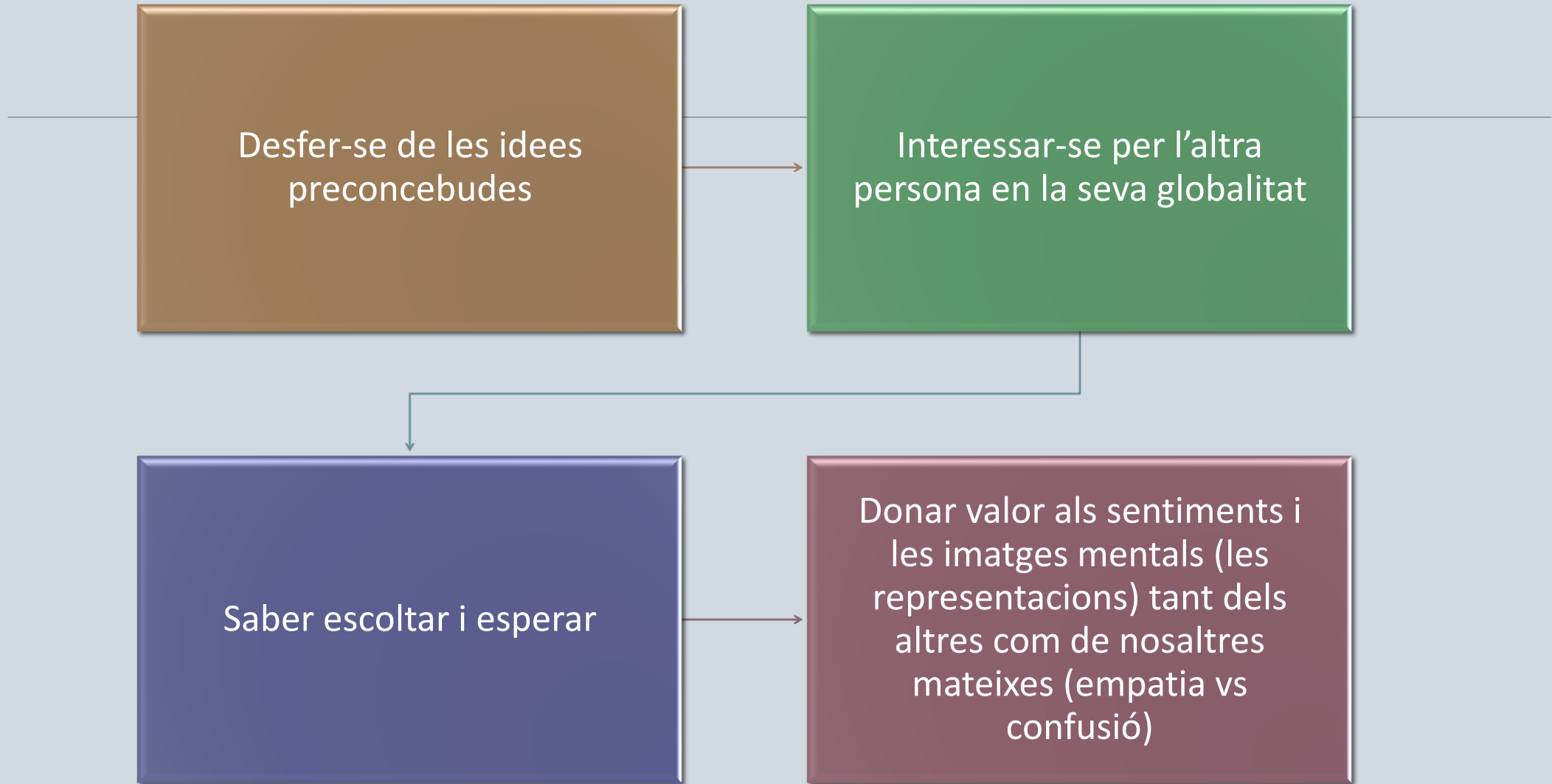
- Confluir les necessitats percebudes (per la persona del professional) amb les necessitats sentides per la persona (usuària)
- Promoció de la cooperació i implicació de les persones/grups participants

Desfer-se de les idees
preconcebudes

Interessar-se per l'altra
persona en la seva globalitat

Saber escoltar i esperar

Donar valor als sentiments i
les imatges mentals (les
representacions) tant dels
altres com de nosaltres
mateixes (empatia vs
confusió)

L'impacte emocional de la professió

Les persones que es troben en situacions de dificultat social greu poden ser molt vulnerables emocionalment i han de manejar-se amb **estats emocionals molt intensos**

Les persones que treballen en aquests **contextos d'alta complexitat** també experimenten estats emocionals intensos, que poden afectar tant la tasca professional com la mateixa salut mental de la persona (soledat, pèrdua del sentit de la professió, cinisme, desesperança, frustració, ansietat, burnout...).

És important que la persona professional faci un **treball de reconeixement de les pròpies emocions**, perquè en cas contrari, aquestes emocions es poden actuar en la relació amb la persona usuària (per excés i per defecte).

L'impacte emocional de la professió

Com afrontar aquest impacte? Responent constructivament a la presència de les emocions

1. **Reconèixer i posar nom** als sentiments (primer pas important)
2. **Acceptar la normalitat** d'allò que estem sentint (no hi ha res dolent en tenir sentiments)
3. Considerar quines **implicacions i conseqüències** tenen aquestes emocions **en l'atenció a les persones** usuàries, imaginant altres resultats possibles
4. **Supervisar** amb una persona professional externa i experta

The potter

https://www.youtube.com/watch?v=0oRXI7qQuy4&ab_channel=Pinkiii235

Competències professionals

Per a desenvolupar la tasca professional de manera eficient és necessari saber o tenir els coneixements demandats per aquesta tasca. I per al exercici eficaç d'aquests coneixements es requereix saber fer.

Però... per ser funcionals en un món canviant, cal saber estar i sobretot saber ser (Martínez i Echevarría, 2009).

Així doncs, actualment, es demanen competències tècniques, metodològiques i participatives, però sobre tot competències personals.

Tipologia de competències

[adaptació del model de Bunk (1994) feta per Martínez i Echeverría, 2009)]

Competència TÈCNICA (Saber)	Tenir coneixements especialitzats que permetin dominar els continguts i les tasques pròpies de l'activitat laboral
Competència METODOLÒGICA (Saber fer)	Saber aplicar els coneixements a situacions laborals concretes, utilitzant les estratègies adequades, solucionant problemes i transferint l'experiència a situacions noves
Competència PARTICIPATIVA (saber estar)	Estar predisposat a la comunicació i cooperació amb els altres, tenint un comportament orientat al grup (predisposició a les relacions interpersonals)
Competència PERSONAL (Saber ser)	Tenir una imatge realista d'un mateix, i actuar de manera coherent amb les conviccions personals

Martínez, P., i Echeverría, B. (2009). Formación basada en competencias. *Revista de Investigación Educativa*, 27(1), 125-147.
<http://www.redalyc.org/pdf/2833/283322804008.pdf>

Factors protectors

Hi ha una sèrie de factors de protecció que les persones professionals poden generar per afrontar les situacions estressants en l'àmbit laboral

Moreno, B., Alonso, M. i Álvarez, E. (1997). Sentido de coherència, personalidad resistente, autoestima y salud. *Revista de Psicología de la Salud*, 9(2), 115-137.

Rodríguez-Blázquez, C. i Virués, J. (2009). Factores conductuales y estado de salud. *Archivos Prevención de Riesgos Laborales*, 12(2), 88-90.

http://www.archivosdeprevencion.com/view_document.php?tpd=2&i=1900

Factors protectors

Resiliència (Cyrulnik, Grotberg, Vanistendael, Rutter...): procés dinàmic, evolutiu i interactiu persona-entorn, que s'activa quan les persones experimenten situacions d'adversitat greu

Sentit de coherència (Antonovsky): disponibilitat generalitzada de la persona que expressa la consciència de tenir els recursos per fer front a les demandes, entenent les adversitats com un desafiament, i amb coherència per actuar-hi, tot això en diferents moments

Capacitat de contenció (*rêverie* - Bion, *holding* - Winnicott): prendre consciència de les pròpies emocions i dels estats emocionals dels altres, sense desbordar-se, i amb possibilitat per contenir-les, no actuar-les, pensar i metabolitzar aquestes emocions

En l'àmbit del treball socioeducatiu amb l'adolescència, aquesta valora positivament:

Què
valoren les
persones
usuàries?

- El saber tècnic i la habilitats personals, socials i de comunicació
- El bon tracte, l'empatia, la confiança, la comprensió, la paciència i el sentit de l'humor
- Les habilitats que reforcen el sentiment de recolzament i la sensació de seguretat
- El ser referents estables
- La relació personal, el bon tracte rebut

Bautista-Cerro, M. J. i Melendro, M. (2011). Competències para la intervenció socioeducativa con jóvenes en dificultad social. *Educación XXI*, 14(1), 179-200. <http://espacio.uned.es/fez/eserv/bibliuned:educacionxxi-2011-14-1-5090/Documento.pdf>

Montserrat, C. i Melendro, M. (2017). ¿Qué habilidades y competencias se valoran de los profesionales que trabajan con adolescencia en riesgo de exclusión social? Análisis desde la acción socioeducativa. *Educación XXI*, 20(2), 113-135. <https://doi.org/10.5944/educxx1.19034>